

Цар Самуил

/991 – 1014/

Най-малкият син на комит Никола от брака му с Рипсимия. Името му се споменава за първи път по повод събитията около смъртта на цар Петър (970), когато „Давид, Мойсей, Арон и Самуил, синове на един от мощните в България комити, намисляли въстание и внасяли смут в българската държава“. Заедно с братята си, Самуил застанал начело на онези сили, които били противници на съюза с Византия. Затова императорът побързал да пусне синовете на цар Петър „да завземат бащиното си царство и да възпрат по-нататъшното напредване на комитопулител“. През 976 г. внезапно починал византийският император Йоан Цимисхи. Българите веднага въстанали и „били определени да ги управляват четирима братя: Давид, Мойсей, Арон и Самуил, синове на един от велемощните комити и затова наричани комитопули“. Скоро събитията взели драматичен обрат. Най-големият брат Давид бил убит от скитници - власи. Смъртта връхлетяла втория брат Мойсей при обсадата на Серес. Третият брат Арон се домогнал до брак със сестрата на византийския император Василий II, но вместо сестра си императорът му изпратил жената на един от своите приближени. Измамата била разкрита и севастийският митрополит, който съпровождал фалшивата годеница, бил убит. Въпреки това Арон не скъсал връзките си с императора - не напразно го подозирали, че „съчувствувал на ромейците“. Като връх на всичко той проявил амбиции да завладее върховната власт. Това му струвало живота - по заповед на Самуил Арон бил погубен заедно с целия си род на 14 юни 976 г. Така Самуил станал самовластен господар на България. Положението не се променило след бягството на Борис II и Роман от Константинопол. При преминаването на границата Борис II загинал от българска стрела, а Роман се спасил, бил отведен при Самуил, който го признал за български цар - 977 г. Оттогава цар Роман „действувал заедно с него (т.е. със Самуил) и се събрали около него българите, и воювали против ромейската страна“. Предаността, която Самуил засвидетелствувал спрямо управляващата българска династия, преследвала две цели. С признаването на Роман за български цар Самуил разчитал да обедини около себе си всички сили, които били противници на Византия. От друга страна, Роман (последната издънка на царския род) бил скопец, нямал потомство, следователно не бил далеч денят, когато Самуил щял да се разпорежда с короната на българите.

Още към 977 г. Самуил предприел редица походи в Мизия, Тракия, Македония, Тесалия, Елада и Пелопонес, които имали за цел освобождаването на всички български земи. Властта му признали редица крепости, между които най-прочутата била Лариса в

Тесалия. Самуил обсаждал Лариса цели 5 години (977-981), докато получил „пълно надмощие“ и преселил жителите ѝ в България, „като ги зачислил в списъците на своите войници“. Походите на Самуил следвали един след друг: „Императорът достигнал до голяма безизходица и не бил в състояние да се бори с враговете си.“

През 986 г. император Василий II тръгнал на поход срещу българите, „защото тяхната дързост, дишаща убийство, заплашвала ромейската държава“. Главната цел на похода била силната Софийска крепост, но „по зла воля на съдбата той се излъгал в своите надежди“. Двадесет дни ромеите обсаждали София без никакъв успех - армията им се „отдала на леност и безделие поради неспособността на военачалниците“. Първи пострадали отрядите на фуражирите, които били изстребени до крак от скритите в засада български войски. Ромеите загубили много впрегатни животни, а като връх на всичко българите сполучили да запалят обсадните им машини. Самуил, който се намирал извън София, отрязал обратния път на византийската армия, което довело до паническото ѝ отстъпление. Когато ромеите стигнали до т.нар. Траянови врата, войските на „Самуил с викове и шум нападнали внезапно, уплашили ги и ги принудили да бягат“. Повече подробности около катастрофата, която връхлетяла ромеите при преминаването на прохода, дава византийският историк Лъв Дякон: „Войската преминаваше през една гориста и пълна с пропасти долина. Едва я беше преминала и достигна до стръмни и труднодостъпни места, когато мизите (т.е. българите) нападнаха ромеите, и като унищожиха голям брой войници, взеха царската палатка и съкровището и разграбиха целия обоз. Там бях и аз, разказвачът на това бедствие, който имах нещастieto да придружавам императора. Тогава малко остана да се подхлъзнат стъпките ми и да стана жертва на скитския меч, ако божието провидение не ме беше запазило от опасността, като ми внуши да препусна бързо на коня си и да премина стръмните склонове, преди да бъдат завзети от неприятеля, и набързо да стигна до върха на планината.“ Поражението на ромеите било незапомнено - император Василий „едва преминал теснините и се спасил“. Ромеите нарекли мястото на катастрофата „Българска клисура“ - един византийски поет писал, че при Българската клисура „мизийските стрели прекършиха авзонските копия“, а „Истър (т.е. Дунав, или, образно казано, България) грабна венеца на Рим“.

От 987 г. Византия встъпила в период на продължителни граждански войни. Самуил се възползувал от междуособиците, „нападнал няколко пъти ромейската страна и я опустошил чак до град Солун“. През 991 г. император Василий II сполучил да разбие Самуил, „хванал българския цар (т.е. Роман) и го върнал в тъмницата, от която бил избягал“. Така през 991 г. Самуил станал „самовластен господар на българите“.

През 996 г. е отбелязан един голям поход на Самуил срещу втория град на империята - Солун. Той скрил по-голямата част от войските в засади и клопки около града и с един

малък отряд направил набег пред стените на крепостта. Предвиждането му, че ромеите ще се увлекат в преследване, се оправдало. Ашот, синът на солунския управител, влязъл в сражение с предния отряд, който го отвел към скритите в засада български войски. Ромеите претърпели голямо поражение, а предводителят им бил пленен. На помощ на Ашот се притекъл неговият баща, дукът Григорий, но войската му била разбита, а Григорий загинал от български меч.

Победата при Солун вдъхновила Самуил за нови походи. През 996 г. той навлязъл дълбоко в същинска Гърция и стигнал чак до Коринтския провлак. На връщане насреща му излязъл византийският пълководец Никифор Уран. Река Сперхей разделяла двете войски - наскоро паднал силен дъжд, реката придошла и се разляла нашироко. Самуил станувал безгрижно с войската си на отсрещния бряг, като предполагал, че ромеите не са в състояние да го нападнат, но водачите на Никифор Уран намерили брод през реката и на разсъмване ромеите връхлетели върху българския лагер. Повечето от войниците на Самуил паднали под ударите на неприятеля. Сам Самуил бил ранен, пленяването му изглеждало неминуемо, но го спасила присъщата му съобразителност. Заедно със сина си Гаврил Радомир „те били с умрелите и лежали като мъртви. А когато настъпила нощта, тайно избягали и се спасили в България“. Тържествуваният византийски пълководец не се решил на преследване, „съблякъл падналите български войници, ограбил неприятелския лагер и с много богата плячка се завърнал в Солун“.

През 997 г. в Константинополската тъмница починал плененият български цар Роман. С неговата смърт се прекъсвала последната нишка на прочутата Крумова династия. Самуил не закъснял да се възползува от предоставилата му се възможност и се обявил за български цар - още повече че той фактически разполагал с царските прерогативи от 991 г.

След завръщането си от похода в Пелопонес Самуил с изненада узнал, че дъщеря му Мирослава завързала тайни връзки с пленения Ашот. Влюбената българска принцеса не се поколебала да заплаши споя баща, че ще се самоубие, ако не й разрешат брак със знатния пленник. Самуил отстъпил пред чувствата на своята дъщеря и отпразнувал сватбата ѝ с Ашот. Заедно с Мирослава Ашот бил изпратен да управлява силната адриатическа крепост Драч. Но скоро Ашот изменил на българския цар, придумал жена си и двамата отплавали с кораб в Константинопол. Предателството им било щедро възнаградено от Василий II - Ашот бил почетен с титлата магистер, а Мирослава - с придворната титла зости - 998 г.

През същата година цар Самуил предприел поход в сръбските земи и пленил княза на

зета Иван Владимир. Скоро в българския дворец започнала нова романтична история. Втората дъщеря на цар Самуил - Косара, поискала разрешение от баща си да посети затвора и да измие краката и главите на затворниците. Този странен обичай (т. нар. показно унижение) съществувал и във византийския императорски дом, където навръх Великден императорът миел краката на седем константинополски бедняци, т.е. православните владетели стремели да наподобяват Христос и неговия пиетет към бедните. В затвора започнало романтичното увлечение на Косара по младия и хубав сръбски княз Иван Владимир. Цар Самуил се съгласил да благослови техния брак и върнал на Иван Владимир бившето му княжество.

Самуил сключил съюз с Унгария, който бил скрепен с брак между сина му Гавраил Радомир и дъщерята на унгарския крал Гейза. Обявил гр. Охрид за столица на българското царство. Предстояла ожесточена борба, и то не за територии или сфери на влияние, а за запазване на държавността.

В началото на XI век император Василий II започнал нова серия от походи, които имали за цел окончателното ликвидиране на българската държава. През 1001 г. силна византийска армия под командването на патриция Теодорохан и протоспатския Никифор Ксифия нахлула в Мизия. Самуил не успял да се противопостави на нашествениците и ромеите превзели Плиска, Велики и Мали Преслав и се завърнали победоносно назад.

През 1002 г. Василий II през Солун нахлул в южните български земи. Императорът възстановил всички крепости, които навремето били разрушени от Самуил, а онези, в които имало български гарнизони, били подложени на продължителна обсада - превзети били Верся, Сервия и Воден.

През 1003 г. лично Василий II възглавил една кампания, която го отвела под стените на Видин - градът издържал осеммесечна обсада. Докато императорът бил зает с обсадата на дунавската крепост, цар Самуил предприел внезапно нападение по посока на Одрин - 15 август 1003 г. Тогава край Одрин се събирал ежегодният панаир, който ставал при стичането на много народ. Като събрал богата плячка, българският цар се върнал победоносно назад. Василий II не изоставил обсадения Видин и скоро той паднал в негови ръце - както сам императорът пише в една от своите грамоти, Видин бил взет не със силата на оръжието, а благодарение на предателството на местния митрополит, който му „отворил пътищата за страната“.

При завръщането си от Видин Василий II потеглил на юг по река Морава, като разрушавал всички български крепости, и се озовал в околностите на Скопие. Съгледвачите му известили, че на отсрещния бряг на река Вардар станувал безгрижно с войската си българският цар Самуил - „като се уповавал на пълноводието на реката, която по това време не можела да се преброди, той небрежно бил разположил лагера си“. Странно е наистина, че обстоятелствата, предшествуващи това сражение, наподобяват изцяло събитията, които струпали на цар Самуил поражението при Сперхей. Василий II успял да намери брод през реката. „Поразен от внезапното му появяване, Самуил ударил на безредно бягство, а шатрата му и целият лагер били взети“ - 1004 г.

След като превзел Скопие, Василий II се отправил към Перник, „чийто защитник бил Кракра, мъж отличен във военните дела“. Обсадата на Перник не прибавила нищо към водните подвизи на Василий II - той престоял под стените на крепостта „немалко време и изгубил немалък брой войска“. Следващите десет години преминали в непрекъснати кръвопролития. Василий II „напоил земята с кръвта на българите и тя потреперила от многото убийства и се покрила с пепел, а мечовете и копията на ромеите се притъпили от костите на варварите и от многото обезглавявания“. От завладените български земи императорът „намерил много съкровища, неизброимо злато и сребро, венци, корони и царски принадлежности“.

За да прекрати постоянните нахлувания на Василий II, цар Самуил „отново събрал войска, повикал чужди наемници и се впуснал в боеве и сражения, пълен с гняв и заслепление“. Той знаел много добре, че Василий II навлизал в България обикновено по поречието на Струма - там имало „поле и големи реки, и големи, високи и стръмни планини, покрити със снегове“. Там именно цар Самуил „решил да прегради с ровове и огради пътя на императора“. Теснините, които били многобройни, били заприщени „на едно място със стени, другаде с въжета и дървета, и изкуствени валове“.

През лятото на 1014 г. Василий II потеглил срещу Самуил, но близо до днешното село Ключ, Благоевградско, се натъкнал на дървената стена, която му преграждала пътя. „Защитниците му оказвали смела съпротива, стреляли от височината на стената и така ранявали и избивали напирашите неприятели.“ Василий II изгубил всякаква надежда, че може да преодолее преградата, но стратегът на Пловдив Никифор Ксифия го посъветвал да продължи щурма, докато неговият отряд намери сгодно място, откъдето да премине планината Беласица. На 29 юни призори неговият отряд „с викове и шум се показал на височината в гръб на българите“. Засвирили бойните тръби и ромеите се спуснали срещу изненаданите българи, които побягнали. Междувременно Василий II разрушил преградата и започнал да преследва българите - една част от тях била избита, а още повече били взетите в плен. Цар Самуил, който лично ръководел

отбраната на прохода, „едва успял да се спази от гибел с помощта на сина си, който смело отблъсквал нападащите“. Царят на българите бил качен на кон и се спасил н крепостта Прилеп.

Пленените българи (15 000 на брой) били подложени на страшно издевателство - по заповед на император Василий II всичките били ослепени, като на сто човека бил оставен един едноок за водач. В този ужасен вид осакатените български воители били изпратени при цар Самуил. „А той, като ги видял да идват в дълги редици, не издържал това страдание храбро и спокойно, а му призляло, причерняло и той паднал на земята.“ Цар Самуил, който неведнъж се срещал със смъртта на бойното поле, не можал да понесе страшната гледка. „Присъстващите, които се мъчели да възвърнат дишането му с вода и благовония, успели малко да го свестят. А той, след като дошъл на себе си, поискал да пие студена вода, но като взел и пил, получил сърдечен удар и след два дни умрял.“ - 6 октомври 1014 г.

През 1969 г. солунският археолог проф. Н. Мацопулос попаднал на интересно погребение в църквата „Св. Ахил“ на едноименния остров в Преспанското езеро. Разкрит бил скелет на възрастен мъж, главата на който била поставена върху възглавница от три керемиди, облечени в златотхан плат. Откритите останки от позлатена ризница свидетелствуват за високото обществено положение на покойника - той бил облечен в златотхана дреха с изображения на папагали. От други източници е известно, че тъкмо папагалите били гербът на Самуиловата династия - не случайно неговият внук Петър Делян убеждавал въстаналите българи, че един храст не може да храни два папагала (т.е. царе) и нито един народ не може да бъде управляван от двама владетели. И други факти сочат, че погребението от гроб „Г“ трябва да се идентифицира със скелета на българския цар Самуил. Известно е, че за определено време столицата на този владетел била Преспа. А още приживе цар Самуил хранил особен пиетет към св. Ахил - след превземането на Лариса той пренесъл мощите на светеца в столицата си Преспа и ги положил във величествена базилика, която построил в негова чест.

При огледа на скелета антрополозите установиха, че лявата лакътна кост е била счупена, а впоследствие е заздравяла накриво под ъгъл 140 градуса. Тази рана Самуил получил в битката при река Сперхей. При бягството си той нямал възможност да получи медицинска помощ (трябвало да измине разстояние от около 400 км) и докато се добере до България, счупената лакътна кост образувала калус (нова костна тъкан) и зараснала в това положение. Антропологичните изследвания установиха, че Самуил бил среден на ръст и починал на около 69-70-годишна възраст.

Векът на цар Самуил е безспорно една от най-героичните епохи в средновековната ни история. От руините на Преславското царство Самуил отприщи огромна народна енергия, която впрегна за установяването на българската независимост. 40-годишното му управление е един непрекъснат подвиг и заслужава най-голямо възхищение. И ако днес сме в правото си да твърдим, че в началото на XI век България се покрила със слава, една голяма част от нея принадлежи на „непобедимия по сила и ненадминат по храброст“ цар Самуил. На този „войнствен човек, който никога не знаел покой“ и на „неговата мъдрост и разум“ българите дължали безпримерното си мъжество във войната срещу Византия. „Отличният воин Самуил без страх обхождал всички западни области на ромейската държава“ и спечелил големи и усилни битки. Според признанията на един византийски историк даже и през XIII век подвизите му не били забравени. Помнело се, че владетелят, който „завладял цялата българска и ромейска земи“, бил „онзи прочут Самуил, който и досега е в устата на българите“.